Vüqar Bayramov

UOT:330.1; JEL: A12.

Milli iqtisadiyyatın təkamülü prosesi: nəzəri ümumiləşdirmə

Xülasə

Məqalədə müasir nəzəri fikirdə birmənalı qiymətləndirilməsi ziddiyyətli məzmun kəsb edən milli iqtisadiyyatın həm formalaşması, həm də mahiyyəti ilə bağlı olan müxtəlif baxışların müqayisəli təhlili aparılır. Praqmatik metodun sistemli tətbiqinə əsaslanmaqla aparılan tədqiqat prosesində əsas məqsəd milli iqtisadiyyatın nəzəri konstruksiyasının qurulması, metodoloji əsaslandırmanın real gerçəkliyə adekvatlığın təmin edilməsidir.

Açar sözlər: *milli iqtisadiyyat, təkamül, nəzəriyyə, deskriptizm, adekvatlıq*

Giriş

Bəşəriyyətin iqtisadi inkişaf tarixinə yanaşma tərzində universallıq həmişə dominant mövqedə olmuşdur: iqtisadi proses ayrı-ayrı ölkələrin, yaxud ərazilərin spesifikasından asılı olmayaraq eyni qanunauyğunluqlar çərçivəsində gedir. İfrat mücərrədlik dərəcəsinə baxmayaraq bu qəbildən olan "həqiqətlər" müasir dövrdə də öz populyarlığını saxlamaqdadır. Keçilən tarixi yol və müasir iqtisadi inkişaf mərhələsinin spesifik xüsusiyyətləri eyniləşdirmənin yanlış olduğunu birmənalı şəkildə nümayiş etdirməkdədir. Təzahür formasından asılı olmayaraq iqtisadi hərəkətin (inkişaf, təkamül, artım və s.) ayrı-ayrı ölkələr bölümündə fərqli özünəməxsus məzmun daşıdığı, fərqli dəyərlər sisteminə malikliyi heç bir şübhə doğurmur. Söhbət iqtisadi prosesə və onun məna tutumuna obyektiv/subyektiv bölgüdə yanaşmadan deyil, mahiyyətcə fərqli olan iqtisadi situasiyanın mövcudluğundan gedir. Bu mənada qlobal iqtisadi gerçəklik – müxtəlif məzmunlu lokal (milli, ərazi və s.) gerçəkliklərin müxtəlif kombinasiyalı ziddiyyətli bütövlüyünü özündə ehtiva edir. Yəni, bir növ fərqliliklərin , müxtəlifliklərin kontiniumu formasındadır... Gerçəkliyin qeyd edilən yönümlü ziddiyyətliliyi də məqsəd müxtəlifliyini doğurur. Bu aspekt bəşəriyyətin tarixi inkişaf prosesinə sivilizasiyalı yanaşmada aparıcı element statusunda çıxış edir.

Milli iqtisadiyyat fenomeni: retrospektiv baxış

"Milli təsərrüfat" anlayışı son orta əsrlərdə leksikona daxil olmuş və iqtisadi siyasətin milli müstəvidə çərçivələnməsi baş vermişdir. O dövrdə həyata keçirilməsinə cəhd edildiyi əsas məqsədlərdən biri milli sərhədlərlə əhatə olunmuş daxili bazarın formalaşdırılması və siyasətin vahid mərkəzdən – dövlət tərəfindən yeridilməsi idi. Praqmatik müstəvidə həyata keçirilən siyasətin nəzəri bazası kimi merkantilizm çıxış edirdi. Amma merkantilizm – milli təsərrüfat siyasətinin yalnız bir istiqamətini – xarici ticarəti əhatə edirdi. Başqa sözlə sistemlilikdən (milli təsərrüfatın yaranması nöqteyi-nəzərindən) uzaq, birtərəfli səciyyə daşıyırdı və sözün bütün mənalarında milli iqtisadiyyatın nəzəri bazası kimi xarakterizə (merkantilizmi) etmənin yanlış olduğunu düşünürük. Belə ki mahiyyət etibarı ilə bu siyasət o dövrlərdə inkişafın kifayət qədər yüksək (o dövr üçün) səviyyəsinə çatmış şəhər təsərrüfatları üçün də keçərlidir. Məhz şəhər təsərrüfatlarının birləşməsi nəticəsində milli təsərrüfatlar formalaşmışdır. "Birləşmənin" nə gedişi, nə zəruriliyi, nə də spesifikası merkantilizmdə nəzərə alınmamışdır. Sözügedən təkamül prosesinin nəzəri dərki sferasında ən geniş yayılmış təmayül ümumiyyətlə iqtisadiyyat və milli iqtisadiyyat anlayışlarının eyniləşdirmə cəhdi ilə bağlıdır. Bizim fikrimizcə, bu anlamda baxışların həyata vəsiqə olması milli iqtisadiyyatın vahid nəzəriyyəsinin yoxluğu ilə şərtlənir. Həmçinin iqtisadi nəzəriyyənin abstrakt

© *Vüqar Bayramov AMEA İqtisadiyyat İnstitutu, böyük elmi, işçi i.f.d.*
© *AMEA İqtisadiyyat İnstitutu*
© *www.economics.com.az*

müddəaları əsasında milli iqtisadiyyatda praqmatik fayda əldə etmənin mümkünsüzlüyünü çox asanlıqla aşkarlamaq olar. İqtisadi fikrin təkamülü tarixi milli iqtisadiyyatla bağlı aspektin fraqmentar xarakter daşıdığını ortalığa qoyur. Nəzərdən keçirdiyimiz konseptual yanaşmaların böyük əksəriyyəti problemin nəzəri dərkinin sistemliliyinə deyil, yalnız hissəvi olaraq, ayrı-ayrı element və ünsürlərin şərhinə yönəlmişdir. Milli iqtisadiyyata nəzəri baxışların təkamülü prosesində iki cərəyan müşahidə edilməkdədir:

- Universallıq: İqtisadi inkişafın səbəbləri, gedişi, məqsədləri, milli fərqliliklərdən asılı olmamaqla universal xarakterli qanunauyğunluqlarla müəyyənləşir;
- Millilik: İqtisadi inkişaf milli spesifikadan funksional asılılıqdadır. İnkişafın vahid resepti yoxdur.

Təkamül prosesinə nəzəri baxışların sxematik-xronoloji təsvirindən göründüyü kimi milli iqtisadiyyatla bağlı sistemli məzmun daşıyan konseptual yanaşma alman tarix məktəbinə məxsusdur.(F.List) Klassik siyasi iqtisadi kosmopolitizmdə ittiham edən tarix məktəbi cəmiyyətin inkişafı prosesinin təminatında millilik spesifikasının həlledici rol oynadığını ortalığa qoymuşdur. Tarixi məktəb hesab edir ki, iqtisadi inkişaf adət-ənənələri, dili, hüquq və psixologiyanı özündə "daşıyan" üzvi prosesdir . Buna görə də ,yalnız iqtisadi kateqoriyalarla "işləyən" iqtisadi –elmi yarımçıqlıq və birtərəfliliklə səciyyələnir. (2, s.18) Bu aspekti eynilə klassik bazarının formalaşması prosesinə də şamil etmək gərəkdir. Belə ki, bazar-klassik anlamında iqtisadi proseslərin təbii tənzimləyicisi olmaqla cəmiyyətin qeyri-formal dəyər və normalarını da özündə ehtiva edir. Əks təqdirdə spontan tənzimləmə mexanizmi formalaşa bilməzdi. Həmin mexanizmdə "tənzimləyici" adı altında yer alan nə varsa ,hamısı istisnasız olaraq dəyər yüklüdür. Və bu məcmuluqdan yalnız iqtisadi məzmun daşıyanı ayırmaq, yalnız ona istinadla praqmatik və konseptual müddəalar formalaşdırmaq, heç bir situasiyada sistemlilik keyfiyyəti əks edə bilməz. Bu cür yanaşma-üzvi vəhdətdə olan məcmuluğun süni şəkildə parçalanması anlamından qeyri heç bir əhəmiyyət kəsb etmir. M. Veber yazırdı ki, bazar təsərrüfatının genesizi Avropa sivilizasiyası ələlxüsus protestant əxlaqı ilə sıx surətdə bağlıdır. Ona görə də, qeyri-avropalı ənənəvi cəmiyyət tiplərinin kapitalist modernləşdirilməsi mümkün deyildir. O, idarəetmənin "ideal" tiplərinin də təsnifatını vermişdir.

- Leqal-radikal idarəetmə :qanunvericiliklə formalaşmış rasional hüquqa söykənir.
- Ənənəvi İdarəetmə :tarixi təkamül prosesində formalaşmış normalara istinad edir.
- Xarizmatik idarəetmə :Liderin unikal qabiliyyətlərinə olan inam və sədaqətə istinad edir.(3, s.44-135)

O, hakimiyyətin sadalanan ideal tiplərinin təhlilini aparmaqla iqtisadi araşdırmalara daha sivil qaydada yanaşma zəruriliyini əsaslandırırdı. Məşhur sosioloqlun milli təsərrüfatın formalaşması prosesinin sosial iqtisadi təbiətinə istinadla gəldiyi qənaətlər problemə yanaşmanın sivil müstəvidə həyata keçirilməsi zəruriliyini bir daha aktuallaşdırır. Bu mənada ki, yalnız iqtisadi prosesə istinadla aparılan araşdırmalar milli təsərrüfatın təkamülü spesifikasını aşkarlamaq nöqteyi-nəzərindən yetərli deyildir. Məhz bu hal, bizim fikrimizcə, iqtisadi elminin "yarımçıqlıq" sindromu doğuran əsas səbəbdir. Yeni yaranışla sonuclanan tarixi-təkamül prosesinin amillər çoxluğu, subyektiv/obyektiv səciyyə daşımasından yaxud cəmiyyətin hansı sferasının (iqtisadi, sosial, siyasi, mədəni) dominant mövqedə olmasından asılı olmayaraq, qarşılıqlı bağlılıq və qarşılıqlı asılılıq nöqteyi nəzərindən araşdırılmalıdır. O.Ananina qeyd edir ki:"Yeni tarixi məktəb ələlxüsus marjinalizm meydana çıxdıqdan sonra iqtisad elminin "yeganəliyinə"son qoyuldu.(4, s.51) Bu qəbildən olan yanaşmalar belə bir məntiqə istinad edir ki, əgər iqtisad elmi "yeganə" və universaldırsa, onda bütün ölkələr və bütün sosial zamanlar üçün eyni olan universal nəticələr (prinsiplər və qaydalar və s.) ortalığa

© AMEA İqtisadiyyat İnstitutu
© www.economics.com.az

qoyulacaqdır. Və əgər nəzərə alsaq ki, iqtisadiyyat "İdeoloji konstruksiyadır", onda həmin nəticələr də "ideoloji yüklü" olacaqdır. Göründüyü kimi ,təkcə milli iqtisadiyyatın təkamülü prosesinə deyil, ümumiyyətlə istənilən tarixi dövrdə baş vermiş yaxud baş verməkdə olan ictimai hadisə və proseslərə münasibətdə "iqtisadi imperializmi" adekvat yanaşma hesab etmək mümkün deyildir. İqtisadiyyat – mühümdür, əlahiddə əhəmiyyət kəsb edir, vazkeçilməzdir, həlledici təsir gücünə malikdir, lakin "yeganə" deyildir. İqtisadiyyat - insan fəaliyyətinin müstəqil sferasına çevrildiyi dövrdən (modernizm erası) başlayaraq, heç bir tarixi inkişaf mərhələsində "müstəqil olmamış", ictimai həyatın bütün spektri ilə sıx qarşılıqlı bağlılıq və asılılıqda fəaliyyət göstərmişdir. Bu mənada milli iqtisadiyyat - təkcə iqtisadi deyil, həm də sosial-siyasi, sosial-mədəni və ideoloji yük daşıyan yaranışdır və aydındır ki, belə bir yaranışın təkamülü prosesi də sadalanan sferaların qarşılıqlı bağlılığını özündə ehtiva edir. Digər tərəfdən Keynsçi yanaşma klassik baxışın həm təhlil metodunu, həm də prinsiplərini şübhə altına saldı. Belə bir müddəa irəli sürüldü ki, bazar tipli iqtisadi sistem natarazlıqda olur və mexaniki olaraq bu situasiyanı təkrarlayır. Natarazlıq – prinsipial xarakter daşıyır. Ona görə də, bir sıra obyektiv səbəblər üzündən məcmu tələb mövcud iqtisadi imkanlardan geridə qalma təmayülü nümayiş etdirir. Prosesin yekunu da məntiqi labüdlük formasında ortalığa çıxır: resurslardan tam deyil, hissəvi istifadənin xroniki hal alması və böhranlı situasiyanın formalaşması baş verir.

Eyni zamanda qeyd edilir ki, bütün bunlar yalnız makroiqtisadi səviyyədə aparılan təhlil nəticəsində aşkara çıxır. Milli İqtisadiyyatla bağlı keynşçi yanaşma birmənalı olaraq dövlət tənzimlənməsi mexanizminin mahiyyət açıqlanmasına həsr edilmişdir. Bu aspektdən mühüm olan məsələ nəyin tənzimlənməsi yox, bu tənzimləmənin hansı çərçivədə həyata keçirilməsi məsələsidir. Yəni, keynşçi baxışları, olduğu kimi inteqrasiya blokunda iqtisadiyyatın tənzimlənməsi kimi də qəbul etmək olar. Başqa sözlə milli çərçivədən regional miqyasa çıxış, milli dövlətin regional səviyyəli fövqəlhökumət qurulmaları ilə əvəzlənməsi keynşçi baxışlar üçün önəmli deyildir. Bu cür yanaşma ,sadəcə olaraq iqtisadi prosesin sabitqədəmli gedişinə təminat verə biləcək funksional aspektin önə çıxmasının zəruriliyini əsaslandırır. Konkret olaraq belə bir qənaət hasil olur ki, keynsçi yanaşma klassikaya münasibətdə daha çox "milli" anlam daşısa da sözün həqiqi mənasında "millilik yalnız dövlətə, onun funksiyalarına olan münasibətdə təzahür edir. Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, bu nəzəriyyə üçün iqtisadiyyatın tənzimlənməsi prizmasından milli dövlət və regional səviyyəli inteqrasiya blokunun fövqəlhökumət qurumları arasında heç bir fərq yoxdur. Fikrimizcə bu cür eyniləşdirmə onunla izah edilə bilər ki, o dövrdə (1930-cu illər) real neoliberal yanaşmanın birtərəfliliyi məzmunlu regional inteqrasiya blokları mövcud olmamışdır.

Problemə neoliberal baxışın (F. Xayek) əsas çıxış nöqtəsi bazar qaydalarının spontan xarakterliliyidir. Neoliberallar hesab edirlər ki, bazar qaydaları haqqında digər sistemlərdən (texnoloji və s) fərqli olaraq – hər hansı bir təsəvvür əldə etməyin əsas yolu proses iştirakçılarının davranış tərzinin adekvat anlama imkanlarından keçir. Və, təbiidir ki, bu yolla əldə olunan bilik sırf individual və subyektiv səciyyə daşıyır. Buna görə də, nəticəni əvvəlcədən "görmək", yaxud prosesə məqsədyönlü şəkildə təsir göstərmək ehtimalı sıfıra yaxındır. Mövcud informasiya müxtəlifliyi qiymət sistemi vasitəsilə bazar tərəfindən ümumiləşdirilir. Neoliberal yanaşma qəti surətdə əminlik ifadə edir ki, məhz bu üsulla nəinki ən effektiv qərarlar qəbul olunur, eyni zamanda yenidən yaranan tələbatlar nəzərə alınır və yeni resurslar təsərrüfat prosesinə cəlb olunur... Prosesin şüurlu mexanizminin heç bir variantı bu anlamda, spontan qaydalarla müqayisəyə gələ bilməz. Ona görə ki, şüurlu (subyektiv) yanaşma yeni tələbatları və onların ödənilməsinin təminatı üçün zəruri olan yeni resurs və texnologiyaları nəzərə almaq iqtidarında deyildir. Yenilik – prosesin ilkin başlanğıcında

© AMEA İqtisadiyyat İnstitutu
© www.economics.com.az

(praktiki anlamda) deyil, gedişində meydana çıxır. "Meydana çıxma" - sistemdaxili qarşılıqlı bağlılıq və qarşılıqlı asılılığın konkret zaman kəsiyində formalaşdırdığı yeni konstruksiyanın həyata keçirdiyi aktdır. Başqa sözlə, əvvəlcədən proqnozlaşdırılması ifrat dərəcədə məhdud, yaxud mümkünsüz olan yeni yaranışı layihənin hazırlandığı dövrdə (ilkin başlanğıcda) nəzərə almaq imkansızlığı mövcuddur. Eyni ilə, müxtəlif yönümlü əlaqə və bağlılıqların funksional müstəvidə "toqquşmasından" yaranan "təsadüflər" kimi, bu aspekt də bütünlüklə spontan qaydanın "hakimiyyəti" altındadır. Neoliberal yanaşmanın universal məzmunluluğu gerçəkliyin həqiqi məzmunlu interpretasiyasında da problemli situasiya yaradır.

Bizim fikrimizcə, spontanlıq, spontan qaydaların dominantlığı daha çox tarixi anlamda müəyyən əhəmiyyət kəsb edir. Yəni, klassik bazarın mövcud olduğu ("görünməyən əl"in şəriksiz hökmran olduğu) çox qısa bir zaman intervalında spontan qaydalar həqiqətən də həlledici rola malik olmuşdur. Lakin eyni şeyi müasir bazara münasibətdə söyləmək mümkün deyildir. Müasir bazarda – kimə mənsub olduğu bilinməyən və görünməyən əl bilinən və görünən haldadır. Digər tərəfdən, şüurlu elementin iştirakı olmadan hər hansı bir qaydanın formalaşması və uzunömürlülüyü mümkün deyildir. Qayda – prosesin iştirakçılarının davranışını tənzimləyən mexanizmdir. Yəni, hətta spontanlıq deyilən şey belə həmin individual davranış vektorlarının qarşılıqlı təsiri və qarşılıqlı asılılığı bazasında təşəkkül tapır. Bu mənada, həmişə subyektiv amilin təsir dairəsində (təsirin dərəcəsindən asılı olmayaraq) olur. Hətta, o dərəcədə ki, spontanlıq anlayışında belə subyektiv "iz" aşkarlamaq mümkündür.

Neoliberal baxışın milli iqtisadiyyata yanaşma tərzi, yuxarıda qeyd etdiyimiz universallıq çərçivəsindədir. Milli spesifika, milli varlığın dəyərlər sistemi, milli inkişafın, həmin spesifikadan asılı olaraq fərqli məqsəd güdməsi və s. neoliberalizm üçün heç bir əhəmiyyət kəsb etmir. Eyni zamanda, dünya iqtisadiyyatına açıqlığın neoliberal yozumu milli fərqliliklərə "göz yummaqda" davam edir. Baxmayaraq ki, müasir dünya praktikası göstərir ki, açıqlıq problematikası ilə iqtisadi inkişaf səviyyəsi arasında çox sıx bağlılıq mövcuddur. Ölkə - yüksək iqtisadi inkişaf səviyyəsinə çatmışsa, açıqlıq müsbət, əks-halda isə zahiri görünüşcə hissəvi olaraq müsbət, mahiyyətcə, perspektiv anlamda isə mənfi rol oynayır. Söz açdığımız mənfilik-birmənalı olaraq milli özgürlüyün, milli mövcudluğun itirilməsi anlamında dərk edilməlidir.

M.Kastels neoliberal yanaşmanın əksinə olaraq yazır ki..."heç bir texnologiya yaxud biznes öz özlüyündə qlobal iqtisadiyyatı inkişaf etdirə bilməz. Qlobal İqtisadiyyatın əsas agentləri milli hökumətlərdir. - ələlxüsus böyük 7-lik və onların yaratdığı beynəlxalq təşkilatlardır.(5, s.75). C.Kruqman da oxşar mövqe sərgiləyir: Dövlət tənzimlənməsinin hər hansı bir formada aradan qaldırılması real sektorda böhrana səbəb olacaqdır.(6, s.29) Maraqlıdır ki, hələ 1997-ci ildə Dünya bankı ("Dəyişən dünyada" dövlət məruzəsində) qeyd edirdi ki..."Yaxşı Hökumət -həyati zərurətdir. Effektiv dövlətsiz nə sosial, nə də iqtisadi sferada dayanıqlı inkişaf mümkün deyildir".(7, s.12). Bütün bu gəlinən qənaətlər iqtisadi reallığın diktə etdikləridir. Yəni, sırf praqmatik məzmunlu təsbitlərdir. Hesab edirik ki, yalnız bir aspekti qabartmaq kifayətdir ki,(ictimai kapitalın hərəkəti üzərində effektiv nəzarətin zəruriliyi) cəmiyyətin dayanıqlı iqtisadi inkişafında dövlətin yeri və rolunun həlledici əhəmiyyət kəsb etdiyini anlayasan. Geniş təkrar istehsal prosesinin normal gedişi tənzimlənəndir, idarəediləndir. Bu prosesdə spontan qayda yalnız mikrosəviyyədə funksional fəaliyyət mexanizmində müəyyən rol oynayır. Eyni zamanda deyilən prizmadan iri korparasiyalar da yalnız dəstəkçi statusunda çıxış edə bilərlər. Frayburq məktəbi (Oyken, Erxard) neoliberalizmin mütləq "universallıq" keyfiyyətinin daha çox nisbi xarakter daşıdığını, azad rəqabətli bazarın mühümlüyünü qeyd etməklə yanaşı, onun müxtəlif variasiyalarının mövcud olduğunu ortalığa qoydu. Böyük üstünlüklərə malik olmasına rəğmən bazar təsərrüfatı, öz-özlüyündə yalnız özünəməxsus olanlarla fəaliyyət göstərə bilməz.

© AMEA İqtisadiyyat İnstitutu
© www.economics.com.az

Sonuncu böhran (2008-ci il) qlobal iqtisadi qaydaların dayanıqlığı haqqında neoliberalların qəti inamla söylədiklərinin xülya olduğunu, milli→qlobal münasibətlər sistemində kəskin ziddiyyətlərin mövcudluğunu əyani şəkildə ortalığa qoydu. Bu aspekt həm də iqtisadi nəzəriyyənin universallığının, əksər dünya ölkələri üçün keçərli olması müddəasının böhranı idi. Real iqtisadi gerçəkliyi adekvat şəkildə anlama imkanı verə biləcək yeni iqtisadi nəzəriyyənin yaradılması zəruriliyi meydana çıxdı. Təbii ki, söhbət milli spesifika ilə ölkədaxili və qlobal miqyaslı iqtisadi gerçəkliyin mahiyyətinin konkret konseptual sərhədlər çərçivəsində nəzərə ala biləcək nəzəri konstruksiyadan gedirdi.

Yeniləşmə və təkmilləşmə zəruriliyi eynilə iqtisad elminin metodologiyasına da aid edilməlidir. Söhbət, hər şeydən əvvəl, milli iqtisadi reallığın adekvat formalı sistemli tədqiqinə imkan verə bilərək prinsip və qaydaların tətbiqindən gedir. Məsələn, şübhə yoxdur ki, əsas metod kimi praqmatika çıxış etməli və konseptual-nəzəri ümumiləşdirmələr, hər şeydən əvvəl, praqmatik qaydaya istinadla aparılmalıdır.

XX əsrin birinci yarısında "Ordoliberalizm" cərəyanı yaranır. Bu yanaşmanın əsas müəllifi V.Oyken (9) olmuşdur. Onun əsas istinad nöqtəsi kimi "təsərrüfat qaydaları" çıxış edirdi. Qayda – formal və qeyri – formal qayda və davranış normalarının, adət-ənənələrin məcmusu, həmçinin onların realizasiyasını təmin edən mexanizm kimi başa düşülürdü. Eyni zamanda, iqtisadi qaydalar - ictimai sistemin digər qaydaları ilə sıx qarşılıqlı bağlılıqda olan element (ictimai sistemin) kimi qəbul edilirdi. Daha konkret formada, bu o deməkdir ki, iqtisadiyyat alt-sistem olmaqla, siyasi, sosial və hüquqi sferalarla sıx qarşılıqlı bağlılıqdadır. Və, nəhayət, təsərrüfat qaydalarının effektivliyi azad rəqabət vasitəsi ilə gerçəkləşə bilər. Ordoliberal yanaşmada istinad edilən əsas nüanslara münasibətdə ziddiyyətli məqamlar da olmamış deyildir. Belə ki, azadlıq → azad rəqabət → sosial yönümlülük üçlüyündə optimallığın haradan keçdiyini empirik müstəvidə qiymətləndirmək çətinliyi mövcuddur. Bu aspektdən əsas qənaət o ola bilər ki, ordoliberalizm – iqtisadiyyatda dövlətin "iştirakını" konkret sərhədlər çərçivəsində əbədi hesab edir.

Ümumiləşdirici mülahizələr

İqtisadi nəzəriyyənin təkamül tarixinin incələnməsi aydın şəkildə göstərir ki hətta ən abstrakt xarakterli konstruksiyalar belə milli "yüklü" olur, yəni konkret bir milli iqtisadiyyatın mənafelərini əks etdirir. Olsevic yazır ki,... "milli amil nəzəriyyəni determinə edən yeganə amil deyildir. Ancaq, əgər müxtəlif nəzəriyyələr nədəsə fərqlənir. Nədəsə üst-üstə düşürsə, bunun səbəblərini ilk növbədə milli-iqtisadi mənafelərin fərqliliyi yaxud eyniyyətində axtarmaq lazımdır".(13, s.246) 1) Digər tərəfdən neoliberal modelli qloballaşma təkcə iqtisadi sərhədlərin deyil bütövlükdə milli spesifikanın dəyərlər sisteminin inkarı üzərində qurulmaqla dəyərlərin, davranış normalarının, adət-ənənələrin yeni "qlobal" sistemini formalaşdırmağı hədəfləyir... Milli-sivilizasiya amilləri iqtisadi siyasətin hazırlanması və iqtisadi inkişafın spesifikasının öyrənilməsində nəzərdə tutulan amillər sırasından çıxarılırlar.(14, s.4) Oxşar situasiya XX əsrin əvvəllərində də baş vermişdir. Yenicə formalaşan milli dövlətin tarix səhnəsindən "silinəcəyi" iddia olunurdu. Ümumplanetar miqyasda kapitalın təmərküzləşməsi və mərkəzləşməsi o dövrün əsas qanunlarından biri kimi səciyyələnir (sosial-demokratlar, K.Kantski, V.Lenin və s.) və hakimiyyətin məhz həmin yönümdə transformasiya olunacağı proqnozlaşdırılırdı.

Nəzəri baxışların müqayisəli təhlili göstərir ki, təkamül aspektində struktur, proses və siyasətin təkamülü daha aktual anlam kəsb edir. Bununla belə, təkamül mexanizminin gerçək mahiyyətinin nədən ibarət olması sualı bu gün də, cavabsız qalmaqdadır. Bu mənada yalnız iki istiqamət mövcuddur: İqtisadi struktur və formaların varisliyi rakursundan təkamül prosesinin ümumi yönümlülüyü və geridönməzlik (özünütəşkil, özünü tənzimləmə və

© AMEA İqtisadiyyat İnstitutu
© www.economics.com.az

dəyişikliklərin nəticələrinin tənzimlənməsi prosesinin qarşılıqlı təsiri). Milli iqtisadiyyatın mahiyyəti və məzmunu ilə bağlı müxtəlif aspektlərdə irəli sürülən baxışlar vardır:

- Milli iqtisadiyyat: ölkə miqyasında iqtisadi fəaliyyətin sahəvi və regional aspektlərdən strukturlaşmış, institutsional sistemi tənzimləyən, ölkənin iqtisadi, siyasi və ideoloji qaydalarının qərarlaşmasına cavabdeh olan yaranışdır (15, s.40).
- Milli iqtisadiyyat: cəmiyyətin iqtisadi quruluşu, milli iqtisadi sistemi kimi, həm ümuminkişaf qanunauyğunluqları, həm də özünəxas spesifikanı, cəmiyyət həyatının qeyri-iqtisadi əsaslarını özündə ehtiva edir. (16, s.402).
- Milli iqtisadiyyat: məhsuldar qüvvələr və istehsal münasibətlərinin, ölkədə iqtisadi artımın xüsusiyyətlərinə təsir göstərən dəyərlər və təsərrüfat fəaliyyətinin, sosio-mədəni ənənələrin məcmusudur (17, s.21).

Nəticə

Milli iqtisadiyyatın mahiyyətinə münasibətdə mövcud olan digər yanaşmalarda oxşar mövqelər sərgilənməkdədir. Belə ki, birinci halda milli iqtisadiyyata deskriptiv (təsvirçi), ikinci halda funksional, üçüncü halda isə, neomarksist yanaşma irəli sürülür. Bizim fikrimizcə, milli iqtisadiyyat - sistem anlayışı nöqteyi-nəzərindən geniş təkrar istehsal prosesində qarşılıqlı əlaqə və qarşılıqlı təsirdə olan iqtisadi obyekt və subyektlərin, sosio-mədəni dəyərlər sisteminin məcmusudur. Milli iqtisadiyyat sistemli tamlıq, bütövlük keyfiyyətinə sahibdir. Onun struktur xarakteristikası daxili əlaqələri, elementlər arası qarşılıqlı təsir və qarşılıqlı asılılığı ifadə edir. Tamlıq, bütövlük xassəsi də məhz bu aspektdən formalaşır.

Ədəbiyyat

1. Э.Тоффлер. Третья волна. М: 1980.
2. М.К.Бункина. Национальная экономия. М: 2002.
3. М.Вебер. Избранные произведения. М: 1990.
4. О.Ананина. карл Маркс и его «Капитал»: из XIX в XXI век//Вопросы экономики. №9. 2007.
5. М.Кастельс. Глобальный капитализм и новая экономика:значение для России//Посиндустриальный мир и Россия. М:2000.
6. Мировая экономика и международные отношения. 2002, №1.
7. The state and changing model. Washington. 1997.
8. Г.Колодко. Неолиберализм и мировой экономический кризис//Вопросы экономики. 2010, №3.
9. В.Ойкен. Основные принципы экономической политики. М:1952.
10. Л.Турои. Процесс становления глобальной экономики//Мировая экономика и международные отношения. 1998, №4.
11. J.Scholte. Qlobalization: A criticial introduction. L.Macmillan. 2000.
12. В.Н.Овчинников. Глобализационные императивы модернизации экономики России//Россия в глобализирующейся мировой экономике. Ростов-на-Дону. 2006.
13. Ю.Я.Ольсевич. Влияние хозяйственных реформ в России и КНР на экономическую мысль Запада. М:2007.
14. В.Рязанов. Деглобализация или регулирование вместо дерегулирования //Экономист. 2010, №10.
15. А.П.Градов. Национальная экономика. СПБ. 2005.
16. А.В.Сидорович. Курс экономической теории. М:2001.
17. П.В.Савченко. Национальная экономика. М:2005.

© AMEA İqtisadiyyat İnstitutu
© www.economics.com.az

18. М.Б.Табачникова. Теоритичсекие концепции эволюционных изменений социально-экономических систем. М:2016.
19. В.М.Кульков. Национальная спецификация экономических систем//Вестник. М:2014.
20. Ф.фон Хайек. Дорога к рабству. Пер. с англ. М:1992.
21. А.С.Скоробогатов. Перспективы постиндустриального общества в России в свете иерархичности национальных и региональных экономик//Экон.Вестник Рост. Государственного Университета. Том 6. №2. 2008.
22. В.Н.Шишов, А.Н.Быков, Л.М.Крюков. Национальная экономика: теоретическо методологические вопросы формирования и развития//Белорусский экономический журнал. №1, 2012.
23. Я.С.Ядгаров. История экономических учений. М:2009.

Вюгар Байрамов

Процесс эволюции национальной экономики: теоретическое обобщение

Резюме

В статье анализируются различные точки зрения как образования, так и сущности национальной экономики, которые противоречат друг другу в современной теоретической точке зрения. Основная цель исследовательского процесса, основанная на систематическом применении прагматического метода, заключается в построении теоретической структуры национальной экономики, обеспечении адекватности методологического обоснования реалистической действительности.

Ключевые слова: *национальная экономика, эволюция, теория, партриптизм, адекватность*

Vuqar Bayramov

The evolution of the national economy: a theoretical generalization

Summary

The article analyzes different points of view of both education and the essence of the national economy, which contradict each other in the modern theoretical point of view. The main objective of the research process, based on the systematic application of the pragmatic method, is to build the theoretical structure of the national economy, to ensure the adequacy of the methodological substantiation of realistic reality.

Key words: *national economy, evolution, theory, partritism, adequacy*

Elmi redaktor: i.f.d., dos. Y.Məmmədov
Daxil olub: 05.10.2018.
Çapa qəbul olunub: 11.10.2018.

© AMEA İqtisadiyyat İnstitutu
© www.economics.com.az